

ФИЛОЛОГИЯ

УДК 821.161.3:82-1

М. В. Трус, кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры (БДТУ)

УКРАЇНСКІ ВЕКТАР ТВОРЧЫХ ЗАЦІКАЎЛЕННЯЎ УЛАДЗІМІРА ЖЫЛКІ

У артыкуле разглядаецца ўкраінская літаратура як аб'ект увагі Уладзіміра Жылкі пражскага перыяду жыцця і творчасці. Зацікаўленасць паэта, прадыхаваная падабенствам гістарычных шляхоў беларускага і ўкраінскага народаў, была рэалізавана ў вершаскладанні, перакладчыцкай практыцы, а таксама грамадскай і культурнай дзейнасці аднаго з яркіх прадстаўнікоў беларускай літаратуры 1920-х гадоў.

The article deals with Ukrainian literature as an object of attention Uladimir Zhyhka Prague period of life and creativity. Interest poet dictated by the similarity of the historical paths of the Belarusian and Ukrainian peoples, has been implemented in prosody, translation practice, as well as social and cultural activities of one of the brightest representatives of the Belarusian literature of the 1920's.

Уводзіны. У беларускім літаратуразнаўстве апошніх дзесяцігоддзяў выразна дамінуе кантэкстуальны кірунак літаратуразнаўчых даследаванняў: вызначэнне месца нацыянальнага пісьменства ў еўрапейскай і сусветнай культурнай прасторы. Беларускае жыццё ў Чэхаславакіі міжваеннага перыяду – «Еўропе ў мініяцюры» – аказваецца ва ўмовах «выбуху» культурнай дыферэнцыяцыі. Адною з найбольш яркіх фігур беларускай літаратуры 1920-х гг. з'яўляецца Уладзімір Жылка (1900–1933), росквіт творчасці якога прыпадае на час вучобы на філасофскім факультэце Карлава ўніверсітэта ў Празе (1923–1926). Задача нашай публікацыі – папоўніць разгляд канцэптуальнай спадчыны У. Жылкі пражскага перыяду, арыентаванай на развіццё нацыянальнай самабытнасці, новымі фактамі, якія ўзбагачаюць і паглыбляюць бачанне пошукаў грамадскіх і эстэтычных ідэалаў адметнай генерацыі творцаў беларускай літаратуры.

Асноўная частка. Тэма беларускай прысутнасці ў Празе традыцыйна была прываблівай для беларускіх даследчыкаў. Яна дазваляе адлічваць пачатак культурнага супрацоўніцтва паміж нашымі народамі ад часоў дзейнасці Францыска Скарыны. 1920–1930-я гг. даюць магчымасць гаварыць пра беларускую эміграцыю, беларускае студэнцтва ў Празе. Для даследчыкаў сталі звыклымі найменні *Пражскі архіў*, *Пражскі эпістлярый*, якія сталі каштоўным матэрыялам для вывучэння беларускай культурнай прысутнасці ў Чэхаславакіі азначанага перыяду, на ўзроўні персаналій дапамаглі пашырыць бачанне жыцця і дзейнасці Ігната Дварчана, Тамаша Грыба, Яўгена Ляцкага, Уладзіміра Жылкі, Адольфа Клімовіча і многіх іншых.

Важнай падзеяй культурнага супрацоўніцтва, асэнсавання і візуальнай падачы матэрыялаў

для шырокай аўдыторыі стала выстава «Грамадска-культурная чыннасць беларускай і расійскай эміграцыі ў Чэхаславакіі. 1921–1938» [1], наладжаная ў 2002 г. у Нацыянальным музеі гісторыі і культуры Беларусі. Яе арганізатарамі былі Дзяржаўны архіў Расійскай Федэрацыі, Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва.

Беларуская прысутнасць у Чэхаславакіі міжваеннага перыяду звязана з вядомай «Рускай акцыяй» – дапамогай урада краіны эмігрантам з былой Расійскай імперыі атрымаць адукацыю, працу. Паводле звестак сведкі і ўдзельнікі тых падзей Т. Грыба, у агульнай масе студэнтаў ураджэнцы Беларусі складалі каля 300 чалавек. У абсалютнай большасці, за выключэннем колькасна нешматлікай палітычнай эміграцыі, гэта былі прадстаўнікі сялянства з Заходняй Беларусі. Такі сацыяльны склад відавочна адрозніваў беларускую дыяспору ад рускай і нават украінскай.

У Чэхаславакіі беларусы не мелі сваіх навучальных устаноў, хаця некаторыя захады адносна іх стварэння рабіліся. Беларусы-студэнты не належалі да нейкай адной грамадска-палітычнай арганізацыі. Яны заснавалі па-рознаму ідэалагічна арыентаваныя групы: Аб'яднанне беларускага паступовага студэнцтва, Беларускі студэнцкі саюз, Беларускі сялянскі саюз, «Вольная грамада» і інш. Існавалі свае друкаваныя органы: часопісы «Беларускі студэнт», «Прамень», «Перавясла», «Іскры Скарыны». Часта беларускае студэнцтва знаходзілася пад апекай украінскіх грамадскіх арганізацый і вышэйшых навучальных устаноў. Як адзначаў У. Калеснік, «у сценах Карлава ўніверсітэта студэнты ўзнаўлялі ў мініяцюры той веер палітычнага раз-

межавання, якое існавала ў Заходняй Беларусі і ў асяроддзі беларускай палітычнай эміграцыі за межамі БССР» [2, с. 257].

Працы У. Калесніка (1922–1994) – гэта агульнапрызнаная класіка беларускага літаратурнага ўстава. Сярод яго работ адно з пачэсных і самавітых месцаў займае манаграфія «Ветразі Адысея: Уладзімір Жылка і рамантычная традыцыя ў беларускай паэзіі» (1977), да стварэння якой даследчык ішоў шматгадовымі шляхамі пошукаў, асэнсавання; што называецца, прымерваўся да ўлюбёнага аб'екта свайго навуковага зацікаўлення здалёк і зблізку, таму што «Уладзімір Жылка стаіць у цэнтры літаратурнага працэсу Заходняй Беларусі першай паловы 20-х гадоў. Гаворка пра яго – гэта гаворка пра ўсю тагачасную грамадскую атмасферу, пра жыццё і барацьбу, пра палітычную і мастацкую думку, пра творчыя кірункі, метады, стыль, пра здабыткі і слабасці» [2, с. 5].

У ацэнках нацыянальна-адраджэнскага жыцця У. Жылка максімаліст: ён абсалютна не прымае пазіцыю згодніцтва, нацыянальную нявызначанасць, пасіўнасць. У лістах да І. Луцкевіча ў 1923–1924 гг. ён апісвае настроі беларускай грамадскасці ў Празе: «Беларускае Адраджэнне перажывае крызіс, дзе ходзіць аб тое, ці быць нам нацыяй дужай і зкансалідаванай, ці бясслаўна загінуць. <...> Аднак я – аптыміст і знаю, што Прага дасць колькі дзесяткаў добрых і сумленных беларускіх працаўнікоў, незалежна ад іх поглядаў: будуць і правыя і левыя. Ужо цяпер хлопцы шмат выраслі, выраўняліся. Радую розум, талковасць, з якой падыходзяць да працы. Вось колькі імёнаў: Грышкевіч, Каберац, Дыліс, Клімовіч, Лаўскі, Буська, Гарошка. І гэта далёка не ўсе. Але тут і добры каталік Клімовіч і атэіст-сацыяліст Грышкевіч» [3, с. 259]; «Як ні кажыце, а пры нашай нядолі і беднасці духовай і матэрыяльнай Прага ёсць важным пунктам, дзе пры добрай волі можна атрымаць скарбы» [3, с. 261].

У. Жылка выдатна разумеў ролю перакладу ў працэсе засваення лепшых здабыткаў сусветнай літаратуры: «...беларусам, творцы, трэба палажыць як грунт для сваёй творчасці народную творчасць, але мы мусім прысвоіць сабе ўсе здабыткі сусветнага пісьменства. Вышшае хараство будзе ў умелым згарманізаванні высокай культуры і тэхнікі (верша) разам з народным элементам» [3, с. 262].

Захаваліся пераклады паэта некаторых твораў Г. Ібсена, А. Алеса, А. Міцкевіча, І. Волькера, Ш. Бадлера, Б. Ясенскага. Вядома, што ён пераклаў на беларускую мову «Дэмана» Лермантава (пераклад пакуль не выяўлены). У лісце да А. Луцкевіча ад 1924 г. У. Жылка дзяліўся планами публікацый плёну сваёй перакладчыц-

кай працы: «...маю да друку пераклад з Франка (з украінскага) паэмы “Майсей”. Сама рэч высокавартая і для адраджэнцаў жыватрапечная. І магчыма, што гэта самае каштоўнае з усяго таго, што з'явілася ў вершы пасля Шаўчэнка на Украіне. Вельмі рэкамендавалася б, здаецца мне, даць яе чытаць нашым землякам» [3, с. 260]. Гэты пераклад, на жаль, пакуль не адшуканы.

Пры аглядзе прыярытэтных тэм і аўтараў беларускага перакладу пачатку ХХ ст. узнікае заканамернае пытанне: чаму з невялікай кагорты ўкраінскіх паэтаў ХІХ – пачатку ХХ ст. М. Багдановіч, вядомы сваім бездакорным мастацкім густам, веданнем сусветнай літаратуры, вылучыў менавіта А. Крымскага, у сваёй перакладчыцкай дзейнасці прадставіў яго поруч з прызначанымі класікамі ўкраінскай літаратуры Т. Шаўчэнкам, І. Франка, А. Алесем? І да таго ж такая выніковая ўвага песняра чыстай красы падмацавана двухмоўнымі перакладамі, а пераклад на беларускую мову ўвайшоў у зборнік «Вянок», дэталёва прадуманы, структурна, зместава, канцэптуальна вывераны.

У Поўным зборы твораў М. Багдановіча змешчаны пераклады паэтычных мініячур А. Крымскага «Пальмы гордыя і лавры» («Горді пальмы. Думні лавры...» з цыкла «Самотою на чужыні», 1898), «Теплый гром. Цветы, черешня...» («Теплий грім... Цвітуха вішня...» з цыкла «Передсмертні мелодіі», 1900), а таксама мініячур «Кажуць людзі, быццам, творачы мужычню...» («Сліз!.. Сліз!..» з цыкла «В неволі», 1903).

Адказ на гэтыя і іншыя пытанні можа паказаць біяграфія А. Крымскага, і не скаваны ідэалагічнымі заслонамі літаратуразнаўчы аналіз, – тое, што ў самой Украіне ў апошнія дзесяцігоддзі было ўстойлівы характар [4; 5; 6; 7;]. Мяркуем, што наша публікацыя верша «Зімою» А. Крымскага ў невядомым перакладзе У. Жылкі стала невялікім беларускім унёскам у спасціжэнне сутнасці прыярытэтных моц аднаго з пачынальнікаў новай украінскай літаратуры.

Як вядома, У. Жылка бачыў сябе спадкаемцам традыцыі, закладзенай М. Багдановічам. Важнае месца ў гэтай пераемнасці пісьменнік адводзіў перакладчыцкай дзейнасці. Як ужо было адзначана, пясняр чыстай красы вылучаў А. Крымскага сярод іншых украінскіх паэтаў. Але ці магчыма толькі пераемнасцю патлумачыць пакліканне да жыцця перакладу верша «Зімою»?

Думаецца, прычыну ўвагі да сваёй творчасці і М. Багдановіча, і У. Жылкі ў некаторай ступені патлумачыў сам А. Крымскі, які паслядоўна, у якасці прадмовы да кожнага выдання сваіх вершаў, нягледзячы на ​​пярэчанні абачлівых выдаўцоў, змяшчаў наступныя словы: «...пускаю ў свет

гэтую кніжку не для людзей фізічна здаровых, а толькі для людзей трохі слабых, з надламанай жыццёвай сілай або нервамі, — для тых людзей, што ўмеюць і лёгка плакаць, і соладка сумаваць, і маліцца богу, і замілоўвацца. Кніжка мая — для тых людзей, што — з бязмежным, наіўным архіэгаізмам нядужага чалавека — марнуючы час, лежачы на ложку ў паўднёвым санаторыі, атрымліваюць больш уцехі і радасці ад весткі пра малады, свежы, кучаравы парастак на гімалайскай кедрыве-дэадары, чым з тэлеграмы пра зніжэнне кошту на соль. Кніжка мая — для тых нядужых і самотных людзей, што прыхільнага да іх чалавека або сям’ю могуць з наіўным эгаізмам палюбіць не менш, чым усё чалавецтва. Толькі такія чытачы (а іх ёсць вельмі многа) знойдуць у гэтай кніжцы родныя для сябе ноты» [8, т. 1, с. 23–24].

На перакладчыцкім (паэтычным і праязічным) рахунку У. Жылкі творы шэрагу замежных аўтараў, сярод якіх важнае месца займаюць і ўкраінскія пісьменнікі: І. Франко, А. Алесь, Р. Эпik. З выходам нашай публікацыі ў «Родным слове» вектар творчых зацікаўленняў У. Жылкі папоўнілі яшчэ іменем А. Крымскага.

Час вучобы У. Жылкі ў Карлавым універсітэце ў Празе — гэта час актыўнага творчага дзялення, міжнацыянальных культурных кантактаў. Колькасна шматлікая ўкраінская эміграцыя ў Чэхаславакіі міжваеннага перыяду была прыцягальнай для беларускага студэнцтва праз шэраг прычын. Гэта датычылася і арганізацыйнай, фінансавай дапамогі, ды і кроўная еднасць, падабенства гістарычных шляхоў двух народаў, агульны лёс выгнанцаў адыгрывалі тут не апошнюю ролю. Для У. Жылкі студэнцкі час стаў, бадай, лепшым перыядам у творчасці.

Дзякуючы актыўным кантактам з украінскім студэнцтвам, новай генерацыяй пісьменнікаў моўная стыхія братняга народа часта брала ў палон Жылку-паэта. У некаторых з вершаў ён аніяк не мог абысціся без ужывання ўкраінскіх слоў: «Ты варожыш, ты чаруеш, / О чароўная, бы **світ**...» («Крыху ўзрушаны і рады», 1923); «Ў прыродзе так светлы / Змярканне й **рас-світ**...» («Вершы спадзявання», 1924–1925).

Аўтограф перакладу верша «Зімою» А. Крымскага выяўлены аўтарам гэтых радкоў у асабістым архіве Людмілы Краскоўскай у Браціславе (Славакія). Разам з лістамі У. Жылкі мінскага перыяду ён належыць да нешматлікай колькасці тых дакументаў, якія захавальніца ў свой час не палічыла неабходным перадаць ні родным паэта, ні даследчыкам яго творчасці. Прыкладзем яго поўны тэкст:

— Мама — галубка! Ішла я гарою, —
Снегу нібы і няма;
Сонейка грэе, распукваюць кветкі.
Мама! Минула зіма!..

— Пэўна, дачушка, кагосьць пакахала,
Холад бо й сівер наўкруг,
Толькі ў цябе ужо лецеўка ў сэрцы,
Там то і квеціцца луг.

Як вядома, частку архіва У. Жылкі калега з Браціславы да пары да часу зберагала ў сябе на кватэры. Потым большасць гэтых матэрыялаў была перададзена ў Беларусь. Можна меркаваць, што аўтограф перакладу падараваны ёй паэтам як нешта накшталт альбомнага запісу з мэтай сказаць штосьці прыемнае сваёй сяброўцы Людміле і яе маці Валянціне Сямёнаўне, на доўгія гады разлучаным некалькімі дзяржаўнымі межамі. На такую думку наводзіць ужо сама дыялагічная форма верша — размова дачкі і маці.

Гэты твор прываблівы простым, немудрагелістым гучаннем. Магчыма, з пункту гледжання сённяшняга ўспрымання вока чытача пры першым знаёмстве з беларускай інтэрпрэтацыяй верша будзе трохі цярушыць ужытае перакладчыкам слова *распукваюць* [кветкі] (у сучасным значэнні *распускаюцца*), але ў той час гэтае слова даволі шырока ўжывалі і іншыя беларускія пісьменнікі. У. Жылка выкарыстаў яго таксама ў «Пентаметрах» (1925): «Там, дзе распукваўся квет, к восені выпее плод».

Верш «Зімою» ў яго ізаляванай, адарванай ад кантэксту і аўтарскіх тлумачэнняў прадстаўленасці на першы погляд не мае ніякай нацыянальнай (тэрытарыяльнай) прывязкі. Можна меркаваць, што не ў апошнюю чаргу з гэтай прычыны ён і прыцягнуў увагу У. Жылкі, наколькі даваў магчымасці для лёгкай перасадкі на беларускую паэтычную глебу. Між тым гэты твор уваходзіць у канцэптуальна прадуманы першы цыкл зборніка А. Крымскага «Пальмавае голле», які мае назву «У гарах Ліванскіх». У арыгінале верш гучыць наступным чынам:

— Мама, голубко! Ішла я гарою, —
Снігу неначе й нема;
Сонце так грэе; квіткі розцвітаюць...
Мама! Минула зіма!
— Доню! ти, певне, когось покахала!
В нас-бо і холод, і лють.
Тільки у тебе вже літо на серці,
Там-то і квіти цвітуць! [8, т. 1, с. 27].

Упершыню твор надрукаваны ў часопісе «Зоря» ў 1897 г. (№ 17, с. 376). Верш уяўляе з сябе мастацка-эстэтычны сінтэз прыроднага фону і асабістых перажыванняў, паяднаных нязмушаным дысанансам узбуджанага чалавечага пачуцця і знешняга халоднага спакою.

У заўвагах аўтар прадставіў канкрэтную геаграфічную прывязку твора — тое, што аніяк не прачытваецца без кантэкстуальнай, цыклічнай падсветкі: «На высокіх Ліванскіх гарах, за выключэннем тых, якія павярнуліся тварам да гара-

чай Фінікіі, зімою бывае настолькі холадна, што падае не дождж, а снег. На Саньне і яшчэ на некаторых верхавінах снег не растае нават улетку» [8, т. 1, с. 27].

Паэтычны цыкл «В горах Ліваньских» (аўтарскі падзагалавак – «Ідилія») складаюць зачынны верш «Всякі пахоці там дышуть...», створаны па матывах біблейскай «Песні песняў», а таксама вершаваны дыптых – «Зімою» і «Влітку» («Улетку»). Аўтарам пазначаны месца і час яго напісання: ліванскае сяло Шуейр, 15 ліпеня 1897 г.

Верш «Улетку», другі ў згаданым цыкле, з першага радка даносіць характэрны ўсходні пейзажны каларыт: «Скалы... Кедрі... Скоро й вечір» [8, т. 1, с. 28]. Дысананснае гучанне, але ўжо на фоне іншай пары года, люстэркава захавана і ў ім: «Впала ніч... Шакалы виюць... / Вітер... Мов зима! / Я всі очі прогляділа, – / Милого нема» [8, т. 1, с. 28].

Заклучэнне. Зварот да творчасці А. Крымскага, актуалізаваны публікацыяй невядомага перакладу У. Жылкі, узмацняе сілавое поле літаратуразнаўчага аналізу, яго асвятленне гісторыі беларуска-ўкраінскіх культурных сувязей. Прынцыповае меркаванне аўтара гэтага артыкула: не спяшацца з высновамі, з аўтарскай маркіроўкай, па магчымасці не пахіснуць заканамерныя этапы ўвядзення твора ў навуковы ўжытак.

Акрамя прыведзенага перакладу верша А. Крымскага, аўтарам гэтых радкоў быў выяўлены шэраг новых матэрыялаў да жыцця і творчасці У. Жылкі, беларускай і ўкраінскай літаратуры міжваеннага перыяду: неведомыя лісты Антона Луцкевіча, выпускнікоў Дзвінскай беларускай гімназіі, асоб з пражскага беларускага асяроддзя, дзеячаў украінскай культуры – Дзмітра Дарашэнкі (укр. Дмитро Дорошенко), Алега

Ольжыча (укр. Олег Ольжич), Аксаны Лятурынскай (укр. Оксана Лятуринська), Леаніда Мосендза (укр. Леонид Мосендз) і іншых. Гэтыя матэрыялы дапамагаюць істотна ўзбагаціць бачанне нацыянальнага пісьменства самога па сабе, а таксама ў кантэксце і дынаміцы судакранання з іншанацыянальнымі традыцыямі.

Літаратура

1. «Ёсць на карце месца...»: Грамадска-культурная чыннасць беларускай і расійскай эміграцыі ў Чэхаславакіі. 1921–1938: каталог выставы ў Нацыянальным музеі гісторыі і культуры Беларусі з 27 мая па 3 ліпеня 2002 г. / склад.: Т. Воранава, А. Гесь, Н. Дзюба, Г. Запартыка [і інш.]. Мінск, 2002. 87 с.
2. Калеснік У. Ветразі Адысея. Уладзімір Жылка і рамантычная традыцыя ў беларускай паэзіі. Мінск: Маст. літ., 1977. 328 с.
3. Жылка У. Выбраныя творы / уклад., прадм. і камент. М. Скоблы. Мінск: Беларускі газбор, 1998. 358 с.
4. Маленька Т. Агатангел Крымскі: портрет на тлі эпох // Слово і час. 2001. № 1. С. 11–14.
5. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. 2-ге вид., перерод. і доп. Київ: Либідь, 1999. 447 с.
6. Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Крымського. Київ, 2000. 322 с.
7. Сюдюков И. Посвятил себя Украине. Жизнь академика Агатангела Крымского: подвиг ученого и гражданина // День. 2007. № 194. 9 ноября.
8. Крымский А. Твори. Київ, 1972–1974. Т. 1–5.

Пастуніў 11.03.2014